

aesthetikai ítéleteknek megkülönböztető sajátosságát épen e »Zusatz« teszi. — Az aesthetikának Herbart általi reformáltatásáról beszélni, mint ezt a herbartisták teszik, kissé korainak tartja. »A reformok egy új elvnek nem felállításában, de keresztülvitelében állanak.«

Bihari Péter.

É R T E S Í T Ő.

I.

A szép mint fenséges. Aesthetikai tanulmány, írta Földvári Masznyik Endre Selmezbánya 1882. Ára 1 frt.

E kötetke rendkívüli önérettel lép a tudomány kritikájára elé; sajnos azonban, annál kevesebb önállósággal. Midőn az »Előszó« így kérkedik: »Álláspontom szilárd alapra fektettem. A legrégebb időktől a legújabbig — a görög, római, angol, francia, német és magyar aesthetikusok legjelesebbjeit s legnagyobb részt eredetiben tanulmányoztam át. Kétségtelen azonban, hogy nézeteim végleges kikerekülésére Carrière, Taine és Greguss Ágost egykori tanárom, voltak legdöntőbb befolyással«, — lehetetlen, hogy kételkedve ne kérdezzük minmagunktól: nagyon helyes eredményt szülhet-e egy hegeli színezetű theokallista (Carrière), egy positivista (Taine) s egy — legalább metaphysikai aesthetikájában — Schleiermacher színezetű (Greguss) aesthetikus nézeteinek kritikátlan összekeverése? Igaz ugyan, hogy e kérdéssel szemben biztatólag cseng ismét füleinkbe ugyancsak az »Előszó« önérett hangja: »De azért nagyon csalódnék, a ki azt gondolná, hogy szolgálalkú compilerorrá lettem. Különbőség van a közt: készpénz gyanánt elfogadni mindent — és saját meggyőződésre, egyéni álláspontra vergődni. Én — ám tessék munkám egészét áttekinteni — ez utóbbira vállalkoztam — járok a magam (!) lábán«, — mi azonban mégsem hiszünk; elolvassuk a kötetkét s ime — ezt találjuk.

Itt van először is a munka címe: »A szép mint fenséges« — már maga egyszerű feltevés. Vajjon igaz-e csakugyan, hogy a szép, mint ilyen, fenséges lehessen? Hiszen így a fenségesnek fogalmilag a szép alárendeltjének kellene lennie. S vajjon be van-e ez itt bizonyítva? Nem inkább koordináltak-e? Mert feltevé, hogy a fenséges, mint ilyen, a szépnek, mint ilyennek, momentumaiból fejlődik is — a mit azonban én kérdésesnek tartok —, vajjon ezen új fejlődés összjelenségében, a fenségesben,

megvan-e a szép, mint ilyen? Teljességgel nincs. A szép is, a fenséges is egyetemes összjelenség, de más és más momentumok összjelensége. Megengedve azonban az ellenkezőt, hogy a czímnek csakugyan létjoga legyen, az »Előszónak« feladata volt volna e létjogot kivívni.

»Az aesthetika« — kezdi az »Előszó« — »a művészetek törvénykönyve.« Ez helytelen meghatározás, mert nemcsak a művészeteké, hanem a szépé, fenségesé, tragikumé, komikumé, ruté stb. is. Vagy talán a szép, fenséges, tragikum, komikum ruté stb., mint ilyenek, nem léteznek, még pedig magán a művészetben kívül? De engedjük meg, hogy igaza van: az aesthetika a művészetek törvénykönyve, hogy mondhatja akkor kevéssel alább az »Előszó«: »az én tanulmányom az aesthetika két legsarkalatosabb eszméjével — a széppel általában s a széppel, mint fenséggel különösen foglalkozik? Nincs-e itt ellenmondás vagy pedig egyszerű feltevés. Az egyik mindenesetre.

A tanulmány maga két szakaszra oszlik: »A szépről« s »A fenségesről« című szakaszokra. Az elsőben a szépet törekszik meghatározni, még pedig inductive-deductiv módszerrel. Kiindul a megérzés tényéből. Ide vágólag csillag alatt egész naivul így szól: »Nézetem szerint az aesthetika ennél helyesebb alapon az érzés tényén épülhet föl.« Arany igazság; de a mely nemcsak az aesthetikára érvényes, hanem az ember összes ismereteinek, az egész mindenség összjelenségének egész világára. Nemcsak kiindulnia kellett volna tehát az érzés tényéből, hanem megállapodnia is, még pedig a plasma universalis érzékfunktiojánál.

Helyes kiindulását is rögtön feltevéssel zavarja meg: »A szépet is úgy, a mint az bizonyos érzéki alakba burkoltan, akár a természet, akár végre a szellem világában jelentkezik s hat reánk. először meg kell éreznünk.« Tehát a szép, mint ilyen, megvan a természetben, művészetben és szellemben is? Hátha mi kételkedünk, mivel bizonyítaná be? A széppel? De ugyan mi a szép, hogy mind a három helyen létezhesen? Nem petitio principii ez?

»A szép e szerint (!) lényegileg, objective — csak egy . . . subjective a szép is különböző leend.« É szerint hát a szép valami substantia, melyet az emberi szellem különbözőleg fog fel. Vajjon mi tehát a szép?

»A szép ennél fogva lényegét tekintve — nem érzéki jelenség, hanem eszme, mit a szellem, mint állandót, lényegest a változóban, a tüneményben talál és élvez.« Mennyi ellenmondás! Tehát a szép nem érzéki jelenség. Ugyan hogyan fogható fel akkor? Hiszen előbb azt mondotta a kötetke, hogy az aesthetika az érzés tényén épülhet fel; ugyan hogy épülhetne fel az érzés tényén, mikor az ő legsarkalatosabb eszméje, a szép, nem

érzéki jelenség? De hagyjuk helybe: tehát az eszme nem érzéki jelenség. Hogyan lehet akkor a természetben? Hiszen ez nem szellem? Vagy hogyan lehet az érzékileg eléállító művészetben, ha maga nem érzéki tény? De engedjük meg ezeket is, hadd lehessen a természetben és művészetben is. Hogy lehet akkor, hogy, bár »objective, lényegileg egy«, a subjectumban mégis különböző? Hát a mi a változóban és tüneményben állandó, lényeges, az lehet változó és lényegtelen is, más szóval: az lehet a subjectumban különböző is?

»A szép az eszme.« Ezzel már meg van a szép kérdése oldva. A további feladat az eszme fogalmának kimutatása volt volna. S mit találunk ezután e kötetkében? Azt a magyarázatot, hogy miért tetszik egy rózsa, feltéve, hogy szép? Ne tessék mosolyogni; nem az a felelet rá: »mert szép« hanem: »mert benne a saját lényünk lényegét, az összhangzatos külsőben a lényeges bensőt, a rózsa gondolatát, eszméjét látjuk megtestesülve.« Nagyszerű. Tehát a saját lényünk lényege anyyi, mint a rózsa gondolata vagy eszméje! Na szerencse, szerző úr, hogy egy bizonyos állatot nem hozott fel például, különben megrettenve a következtetése leplezetlenségétől, önmaga sietni a saját nevében tiltakozni állítása ellen. — De legyen úgy: csakugyan azért hatott rám a rózsa kellemesen, mert benne a rózsa eszméjét látom megtestesülve, akkor a művésznek csak élethíven le kell ezt a rózsát másolnia s elérte célját, mivel benne másolatban is kell a rózsa eszméjét látnom. Pedig maga a kötetke később így szól: »a művészet alkotásainak igazsága nem állhat a való szolgai utánzásában, merő másolatában.« De meg továbbá miért ne láthatnám akkor más individualis tárgyban magának a tárgysorozatnak eszméjét, s az eszmének, mint ilyennek, így is úgy is »szép«-nek kell lennie. Pedig ezt maga ez a kötetke sem hiszi; hiszen ez nem volna más mint »köpönyeg, mely alá a varangyos béka is, meg a dög is aláfér.«

S vajjon minő elemekből alakul ezen eszme, a szép?

Erre ez a munka így válaszol: »Magasabb — mondjuk — a valóság alapján eszményített igazság s erkölcsi jóság, más szóval az értelmi igaz s az erkölcsi jó fensőbb egysége: a kettő képezi tehát szerintünk a szép lényegét, alkotó elemeit.« Más szóval, a hol az értelmi igaz s erkölcsi jó fensőbb egysége nincs meg, ott szépről, a szép eszméjéről szó sem lehet. De hát akkor a természet alsóbb érzéki tényeiben pl. a növényekben megvan-e a szép? hiszen itt értelmi igaznak és erkölcsi jónak fensőbb egységéről szó sem lehet. Vagy magában foglalja-e csak az imént felhozta rózsa eszméje ezen elemeket? Teljességgel nem. De feltéve, hogy a rózsa ezen elemeket csakugyan magában foglalja, mivel az értelmi igaz és erkölcsi jó ezen egysége, mint

ilyen, csak egy és állandó, legalább egy nemzetnél, hogy lehet mégis, hogy a szép subjective olyannyira »különböző.« Sőt hogyan alkothatnak az erkölcsi sülyedés korában is műremekeket? Pedig a művészet története erre is mutathat fel példát.

Mélyreható fejtegetéseit a szépről így összegezi e munka:

»Szép a természetbe s az ember szellemébe oltott értelmi igaznak és erkölcsi jónak méltó külsőben — érzéki alakban — nyilvánuló életteljes, magasabb egysége.«

Tehát a természet és az ember coordinált fogalmak?! Tehát a természetben, mint ilyenben, található értelmi igaz és erkölcsi jó, mint ilyen? Miért méltó külső az érzéki alak? Milyen az a magasabb egység?

Ime tehát a végeredmény, mely végre is az aesthetikát az ethikának, sőt minden más tudományuk e meghatározásával alája rendeli; mely az ipar és erkölcsi jó fogalmát meghatározásában kölcsönözve feltételezi s végre — a mit legelőször kellett volna hangsúlyoznom — a mely Hegel aesthetikája után még pusztá. illuzorius abstractiókban sülyed el!

Hát még a második »a fenségesről« szóló szakasz! Hát itt minő módszert követ e kötetke? Nem mondja, de gondolom, hogy csak itt is megtartja inductive-objectiv módszerét. S vajjon miből indul ki? A fenséges eszméjének történelmi bírálatából. Ez is páratlan a maga nemében. Hiszen ha valóban lehet »a szép mint fenséges«, akkor tüzetesebb történelmi kritikát a szépnél kellett volna végeznie — ezt volt volna a természetes eljárás — s a szépnak illetén és fogalmi kimutatása után, mivel a szép mint fenséges képezi tulajdonképi feladatát, ki kellett volna a szépnak összes momentumait fejtenie — ha már ő így gondolja —, melyekből a fenséges alakul, vagyis tárgyalnia mindama viszonyokat, melyekben a szép fenségessé lesz. Ez lehetett az egyedüli helyes út. S korántsem ki-kiragadni mindenféle aesthetikus gondolatát — olykor csak végeredményében — s ebből ezen f á r a d s á g o s inductio útján dedukálni egy semmitmondó frázist. Mert nem az-e a fenségesről kihozott végeredménye? Ime:

»A fenséges a szépnak (!) azon neme, melyben az értelmi igaz és erkölcsi jó életteljes és magasabb (!) egységének nagyságos (én fejedelmet mondanék, mert a fenséges urhoz fejedelmi külső illik) külsőben nyilvánuló rendkívüli ereje, mondjuk végetlen eszmeisége (hát van véges eszmeiség is?) a tisztelet és hódolat, egy szóval a felmagasztosultság érzetét költi fel bennünk.«

Azt hiszem a további boncolgatásával adós maradhatok.

Egyáltalában tévedésnek tartom, hogy a fenségessel mint ilyennel, fogalmilag az erőt és a nagyságot kupcsolják össze. Tulajdonképen a szép, kellemes, komikum, tragikum szintén ugyan-

oly erővel és nagysággal bírnak, azaz eszmei erővel és nagysággal. Kivételt szenved magának az erőnek és nagyságnak eszméje, mely ép ezért szükségkép erőt és nagyságot fejez ki. Mi a fenséges fogalmi sajátóságát az eszmének, mint ilyennek, sajátosságában keressük. Az eszmék országában ugyanis foksorozatot állítunk fel. Bárha ugyan minden eszme, mint ilyen, universalis s egymással szemben ennélfogva csak az egymás-mellérendeltség viszonyában létezik, ama sajátos képességük mindamellet is, hogy bennünk majd a szépet, majd a fenségest ébreszszék fel, universalis coordináltságuk mellett sem egyenlő. S ebben rejlik a különbségi foksorozat. Némely eszme csak a szépet, mint ilyen, némely csak a fenségest alkotja bennünk. Ennyi tény. Hogy mármost minő sajátosságuk ez az eszméknek, ennek kifejtése a részletes metaphysikai aesthetika feladata marad.

De nem folytatom tovább bírálatomat. »A szép mint fenséges«-nek nincs philosophiai álláspontja. Egyszerű összeböngészete a saját álláspontjukon mégis magyarázható aesthetikai nézeteknek. S az ilyen sértő eljárás ellen — egyetemi előadásról lévén szó — ama tiszteletnek és szeretetnek kellett volna a szerző urban tiltakoznia, melyet nekem is egykori kedves tanárom, Greguss Ágost iránt fitogtat.

Megérdemelte hát sorsát: hogy halva született.

Különben legyen szabad a szerző urnak — hiszen még második kötetet is világnak akar ereszteni — jövő munkálkodásában irányadóul ide iktatnom Hegelnek profétai szavait: »a gondolkodásnak . . . nem egyoldalú, hanem konkrét gondolkodásnak kell lennie, hogy igazi és eszes gondolkodás legyen«, (Aesth. I. 93—94. l.). »Nekünk ezt (t. i. a szépet) mélyebben és concretebben kell felfognunk, mivel az a tartalmatlanság a mi mai szellemünk gazdagabb philosophiai szükségleteit többé ki nem elégítheti.« (30 l.)

Csak ily alapon fektetheti majd álláspontját »szilárd alapra«; csak így nem lesz majd kénytelen így nyilatkozni önmagáról:

»egyéni álláspontra v e r g ő d n i — é n e r r e vállalkoztam« — be fogja ugyanis látni, hogy a tudományban a v e r g ő d é s s e l nem sokra mehetni.*

Dr. Simon F. S.

* E bírálattal, a mennyiben az a bírált mű nagyhangúságát, önállótlanóságát, logikátlanóságát és zavarosságát igyekszik kimutatni: egyetértünk. Azonban nekünk úgy tetszik, hogy maga a bíráló is hajlandó szőr-szálhasogató definitiók rengetegében eltévedni. S azért addig, míg a bíráló által odavetett új meghatározások a szépről és fenségesről, s azok egymáshoz való viszonyáról, s az eddig az egyetemes szép körébe foglalt eszmék fokozatos helyzetéről teljesen megvitatva és tisztázva lesznek:

II.

A szép, mint fenséges. A e s t h e t i k a i t a n u l m á n y.
Irta: F. M a s z n y i k E. 1882.

Ujabb időben oly kevesen foglalkoznak nálunk aesthetikai s főként elvont aesthetikai kérdésekkel, hogy egy 130 lapra terjedő munkát, mely ezen a téren mozog, önkéntelenül némi örömmérettel vesz kezébe az ember. Azonban utólag kisült, hogy Masznyik könyvének csakis ez az egyetlen érdeme, mert más-különbén az egy zavaros, meg nem tisztult, világos ítéletre eljutni nem tudott főnek kalandozása az eszmék birodalmában, telve ellenmondásokkal, hamis ítéletekkel és meg nem emésztett frázisokkal. Műve egyik felében a legerősebb eszmeimádónak s a legmerevebb idealistának vallja magát, s később megrója Schillert, mint »a ki a test és szellem közé oly választó vonalat von, a melyről csak egy az üres levegőben röpködő idealista lélek álmódozhat.« (65. l.) Egyfelől fenhangon hirdeti, hogy »a természetben minden szép« (22. l.), még a rothadás és halál is, s helyeslőleg idézi Boileaut és Aristotelest (29. 30. l.), a kik azt állítják, hogy a festő ecsetje még a természetileg rútat is széppé tudja tenni: s más helyt (24. l.) elítéli Rembrandtot erős realismusáért, s mély megvetéssel szól követőiről, az általa u. n. »kis flamandokról«, mert a természetet híven festették. Kézpénzüll idézi Greguss mondását, ki szerinte Arany Toldijában és Toldi estéjében két izléstelen helyet tudott kimutatni (T. IV 5. — T. E. I. 19.), a mely idézetet bátran elhagyhatta volna, már csak azon tiszteletnél fogva is, a melylyel volt tanára Gr. iránt viseltetik. Műve első felében, a hol a s z é p fogalmát igyekszik meghatározni: azt teljesen egynek veszi az erkölcsi jóval és az értelmi igazsággal, holott tudhatni, hogy a szép művekben rejlő igazság egészen más, mint a matematikai vagy történelmi, vagy bölcsészeti igazság, s lehet valami hű ezen igazságokhoz, ha a szép mű igazsága nincs meg benne: az nem szép mű. S a mi az erkölcsi jót illeti: azt csak hatásában kell eszközölnie a szép műnek, s ezt eszközölheti az erkölcsi rossz festése által is. Általában az i g a z s á g fogalmát összezavarja a k ö l t ő i i g a z s á g é v a l, s ezt megint a k ö l t ő i i g a z s á g s z o l g á l t a t á s s a l (62. l.), a melyek mind kü-

hajlandók vagyunk megmaradni az eddigi definíciónál, — a hova a bírált szerző is, valóban felesleges vergődés után eljutott; — hogy a fenséges az általános szépnnek egyik formája, s hogy a fenségesnek a nagyság és erő képezik lényeges alkotó részeit. Különbén a bírálat kiegészítéséül még ide iktatunk egy rövid ismertetést Masznyik E. művéről, melyet egy más kézből kaptunk.
Szerk.

lönböző dolgok, s ez utóbbi például egészen másnemű a drámában, az époszban, a népmesében és a regény-félében. Sokszor csupa badarságokat ír össze, mint mikor azt magyarázza, hogy a rózsá miéért tetszik (12. 13. l.), vagy hogy a ki Mátyás királyt akarja rajzolni, az ne a történeti Mátyást rajzolja csupán, hanem az embereknek és királyoknak típusát (33. l. vagy a 78. l. közepe) stb. A frázis-hajhászat és a fogalmakkal tisztában nemlét eszközli azután, hogy a hol igaza volna, azt sem tudja jól elmondani, mint péld. mikor arról szól, hogy a művészet hogyan él vissza hivatásával, ha az ember érzékiségének s általában rosszabb tulajdonainak hizeleg.

Még nehezebb keresztül hatolni könyvének második, nagyobb felén, a hol azt vizsgálná, hogy a szép és fenséges fogalmak micsoda viszonyban vannak egymással, s teszi ezt úgy, hogy elmondja, mit tanítottak a fenségesről: Longinus, Schlosser, Burke, Kant, Krug, Zschokke, Bouterweck, Schiller, Herder, Hegel, Vischer, Zimmermann, Solger, Weisse, Lotze, Carrière, Taine, Greguss, csak azért, hogy kimondhassa, hogy e két utóbbi kivételével a többiek mind téves úton jártak, s e kettő is csak részben találta el az igazságot. Elég lett volna, ha csak a nevezetesebb aesthetikusokat idézi, de azokat aztán jobban és részletesebben, mint a főntebbi sorozat íróit, a kiknek némelyikéből valóban olyan badarságokat idéz (híven-e vagy nem, nem tudjuk, mert az összehasonlítás megtételét a mű nem érdemli meg), a miket felesleges volt czáfolgatnia. Általában a könyv nagy része idézetekből áll (s ezek közt akad egy pár jó hely is, mint a mit például Schillerből Goetheból s Herderből hoz fel), s a mit a szerző a magából tesz hozzájuk, abban nem igen van köszönet, mint péld. ama két szörnyszerű definícióban a szépről és fenségesről.

A munka stíljáról sem mondhatunk semmi jót. A hol legjobb, ott közönséges, lapos; másutt frázis-hajhászó, izléstelen, vagy éppen megrovandó ros. Ime egy pár példa. »Az olasz költészetben előbb, mint bármely más földön, gyúlt ki a fáklya, melynek háromszínű sugara az igaz, szép és jó vala.« (70. l.) »De azért ott is akadtak afféle kis flamandok, hanem hát azokra rájárt ám a szekér rúdja.« (26. l.) »Addig azonban még sokan kísértik meg lerángatni a kegyelmes Úr-Istent dicső tronusáról.« (75. l.) »Protestáltunk az üres, követeltük a kifejezésteljes, tartalom-gazdag formát.« (95. l.) »Hát e téren is ellentéteznem kell a világ legjelesebb aesthetikusaival« stb. stb. De mi ne ellentétezzünk tovább Masznyik úrral, csak még egy szót búcsúzóra. Műve előszavát ezzel végzi: »Vajha ne járnék hiába!« (t. i. a maga lábán). Hát az egészen magától az írótól függ,

e z a járata azonban meglehetősen hiába történt. S művének utolsó sora ez a felkiáltás: *V a j h a!*! (t. i. művének készülőben levő második kötet szerencsésebb lenne?). Ezt mi is őszintén óhajtjuk s arra nézve szabad legyen szolgálnunk egy őszinte tanácssal: gondolkodják többet s írjon kevesebbet; s a mit leírt, pihentesse egy-két évig, mielőtt sajtó alá bocsátaná. — Az olyan feszengő, »Hát-biz« »hát-erre«-féle stilust dobja el: az csak kis deáknak való. S akkor hiszszük, hogy második kötetéről majdan több dicséretet mondhatunk. *b. f.*

III. Levél a szerkesztőhöz.

Tekintetes szerkesztő úr!

Sietek megköszönni tek. uraságnak azon jóakaró szivességét, melylyel »Phil. Propäd.« cz. művem I. részét, a »M. Phil. Szemle« f. é. 5-ik füzetében megismertetni méltóztatott.

Ha mindjárt a mű legelső lapján, az »Előszóban« nem lenne egészen nyíltan, nagy dült betűkkel kinyomatva, hogy a mű sem eredetiségre igényt, sem egyéb elismerésre számot nem tart, mint-hogy könnyen áttekinthető módon közli az újabb eredményeket stb. ... úgy még értettem volna azt a szenvedélyes megtámadást, melylyel az ismertetés jó része oly nemes hévvel foglalkozik — valamint a »kényes és kínos eredetiségi« kérdés« felvetését és megérdemlett módon való szellőztetését.

Az »Előszó« nyílt és palástolatlan vallomásaival szemben önkénytelenül is felmerül előttem e kérdés: Valjon honnan ez a vád ellenem — kinek eszem ágában sem volt, hogy egy iskolai kézi könyvben, magamnak eredetiségét arrogáljak? Sőt nyíltan kimondottam, hogy még más elismerésre sem tartok igényt, mint-hogy »híven és érthetően közöltem (tehát nem magam fedeztem fel) azon eredményeket és elméleteket, melyekre az újabb tudomány főleg a physiol. módszernek alkalmazása által jutott fel.« Amit pedig még tek. uraságod sem tudott, legjobb akarata mellett sem ... eltagadni.

S ha már idézetekkel is kész volt t. uraságod állítását igazolni ... honnan van, hogy az »előszónak« épen azon passusát nem idézte, mely a »vádra« kellő válaszul szolgál vala?

Nézetem szerint, az objectiv kritikának, dolgozatommal szemben, annak nyíltan kifejezett célja szerint, alig lehetett volna egyéb feladata, minthogy a kitett szempont mellett vegye azt bírálat alá; nem pedig, hogy erőszakosan rántsön elő egy oly kérdést, és támaszson egy oly vádat, melyet már az »Előszó« tárgyatalanná tett.

Ez esetben t. uraságod azon igazágtalan ítélete is bizonyára elma-